

UDK 81'373.611:811.161.1

Grigorij Valerijevič Tokarev

Tulska državna pedagoška univerza L. N. Tolstoja, Ruska federacija
grig72@mail.ru

KULTURNO-KOGNITIVNI POTENCIAL BESEDOTVORNE VREDNOSTI BESEDE

Predmet raziskave predstavljajo semantika, produktivnost in ustaljenost besedotvornih struktur in razmerij, tema raziskave je kulturno-kognitivni potencial besedotvorne vrednosti besede, cilj razprave pa preučitev kulturnih vidikov kategorizacije vedenj s tvorjenkami. Razprava nadaljuje znanstveno diskusijo o kulturno-kognitivnem potencialu tvorjenk, začeto v delih A. Wierbicke, R. W. Browna, M. Forda, E. S. Kubrjakove idr.

Ključne besede: tvorjenka, okvir, kategorizacija, konceptualizacija, relevantnost, vrednost, semantika

Semantics, productivity, and the regularity of derivational structures and relations have become a subject of research. This article examines the cultural and cognitive potential of the derivational significance of a word, whereby the objective is to study cultural aspects of the categorization of knowledge for a derived word. The article continues the discussion on the cultural and cognitive potential of derived words initiated in works by Wierzbicka, Brown, Ford, and Kubryakova et al.

Keywords: derived word, frame, categorization, conceptualization, significance, value, semantics

0 Uvod

E. Sapir je v delu *Jezik* zapisal: »Vsebina vsake kulture je lahko izražena s pomočjo njenega jezika, in ne obstajajo ne vsebinski niti formalni elementi jezikovnega materiala, ki ne bi simbolizirali nikakršnega realnega pomena ...« (Сепир 1993: 226). Ta pravilna ugotovitev ameriškega lingvистa omogoča novo interpretacijo že uveljavljenih in znanih jezikovnih dejstev. V raziskavi se bomo posvečali tvorjenkam, ki v ruščini reprezentirajo predstave o delu, ter tudi besedotvornim gnezdov, kategorijam, tipom in modelom, v katere se te besede uvrščajo.

Besedotvorni sistem ima kot sredstvo za reprezentacijo kulturnih pomenov dvojni status, saj besedotvorne enote hkrati reprezentirajo slovnične in leksikalne koncepte. Kulturnemu potencialu besedotvornih enot so posvečena dela vrste znanstvenikov. A.

Wierbicka je npr. preučevala kulturno-kognitivne posebnosti lastnih imen (*onimov*) v angleškem in ruskem jeziku. Z uporabo metode semantičnih primitivov je raziskovalka pokazala, da imajo ekspresivne tvorjenke v obeh jezikih različno količinsko razmerje in različni pragmatični potencial. Osnovo za te razlike vidi raziskovalka v arhetipskih strukturah anglosaksonske in ruske kulture: za prvo naj bi bila značilna racionalnost, za drugo emocionalnosti A. Wierbicka kot osnovni kulturno-kognitivni kazalnik upošteva kvantitativni vidik (Вежбицкая 1997).

V zadnjih desetletjih besedotvornim enotam namenjata posebno pozornost kognitologija in lingvokulturologija, ki tvorjenke preučujeta kot posebni tip strukturacije vedenja, kot propozicijsko strukturo, kot enoto kategorizacije ipd. (Шкуропацкая, Позднякова, Усачёва, Ирисханова idr.), čeprav tvorjenka pri tem še ni postala »preverjeni« predmet lingvokulturologije, kar je mogoče pojasniti z dejstvom, da so besedotvorni pomeni implicitni.

J. S. Kubrjakova meni, da je tvorjenka v primerjavi z netvorjenko, ki ima holistično semantiko, razčlenjena, in ta lastnost odraža posebnosti procesa konceptualizacije in strukturacije vedenja. Tvorjenka združuje dve predstavi: že znana vedenja aktualizira s poudarjanjem njihove vrednosti in na njihovi osnovi oblikuje nova. Aktualizacija že znanih vedenj se dogaja s pomočjo sopostavljanja oz. s primerjavo novega pomena s starim, že označenim. V skladu s svojo celostnostjo tvorjenka kaže višjo stopnjo organizacije, izoblikovanosti in s tem tudi večjo aktualnost reprezentiranih pomenov.

J. S. Kubrjakova piše: »Formiranje tvorjenke in njena družbena sprejetost posredno dokazujeta, da določeni kompleks pomenov, ki bi jih lahko izrazili tudi ločeno [...], zahteva posebno poimenovanje zaradi posrednosti in stalne ponovljivosti danega kompleksa v nespremenjeni obliki, torej zaradi pomena, ki ga ima za govorce določenega jezika ali razmerja do neke realije« (Кубрякова 1981: 56). Procesu derivacije imajo torej izraženo vrednostno usmerjenost. Tvorjenka je derivat in po eni strani kaže na povezave z referentom, po drugi pa s svetom besed. M. G. Škuropacka o tem ugotavlja: »Tvorjenka v notranjem leksikonu razvija bolj zapletene in večdimenzionalne vezi kot netvorjenka. Poleg asociativnih povezav, tipičnih za netvorjenke, se pri tvorjenkah raztezajo linije odnosov z motivirajočimi besedami, z istookorenskimi tvorjenkami ter s tvorjenkami z enako ali različno strukturo« (Шкуропацкая 1999: 36). To posebnost tvorjenk je J. S. Kubrjakova poimenovala dvojna referenca, »referenca na svet dejanskosti, značilna za besede kot take, in referenca na svet besed, značilna za sekundarne nominacijske enote.« (Кубрякова 1981: 10) Dvojna referenca tvorjenke kaže tako na aktualnost znaka kot tudi na pomen neke realije.

Tvorjenka velja za eno izmed osnovnih sredstev leksikalne kategorizacije. Njeno specifikko s sredstvi derivatov pogojuje lastnost dvojne reference: tvorjenka na eni strani odraža »razvrščanje« na mentalni ravni, na drugi strani pa kaže na odnose in

povezave z verbalnim prostorom. »Novo poimenovanje se oblikuje kot motivirani znak prav zato, ker se osnovi tega poimenovanja doda nek atribut, ki ga je že najti v drugem predmetu in ki že ima svoje ime« (Кубрякова 1981: 36).

1 Kulturna zaznamovanost besedotvornih gnezd

V razpravi želimo pojasniti kulturno informacijo, ki je vsebovana v besedotvornih makroenotah, tj. v besedotvornih gnezdih, kategorijah, tipih, modelih, ter tudi v odnosih med sestavnimi deli teh makroenot. Rezultat derivacijskih odnosov med besedami predstavlja besedotvorna vrednost kot ena od oblik paradigmatičnih vrednosti. Besedotvorna vrednost odraža predvsem vrednostno paradigmo, ki funkcionira v določeni lingvokulturni skupnosti. V. I. Karasik ugotavlja: »Razlika med predstavami teh ali onih konceptov se večinoma ne izraža v prisotnosti ali odsotnosti določenih značilnosti, temveč v frekventnosti teh značilnosti in njihovi specifični kombinatoriki ...« (Карасик 1996: 10). V nadaljevanju bomo preučili posebnosti udejanjenja teh informacij v besedotvornih gnezdih, tipih idr. – v enotah, ki materialno izražajo derivacijsko vrednost.

Celota istokorenskih tvorjenk, ki je urejena z odnosi besedotvorne motivacije, se imenuje besedotvorno gnezdo (Тихонов 1985: 36). Tako vse istokorenske besede, ki so posredno ali neposredno motivirane z besedo работать, oblikujejo besedotvorno gnezdo. Sistem vedenj o dejavnostih, povezanih z delom, se po besedotvornem slovarju A. N. Tihonova izraža s 443 gnezd, od katerih 94 gnezd služi samo za reprezentacijo predstav o delu (oz. je odstotek reprezentacije drugih predstav majhen in ne presega 10 %), 349 gnezd pa pri reprezentaciji omenjenih vedenj sodeluje. Glede na dejstvo, da je v slovarju 12 621 gnezd, predstavlja število besedotvornih reprezentacij predstav o delu 4 %, kar kaže na njihovo dokaj visoko stopnjo pomembnosti za nosilce jezika (v primerjavi z reprezentacijami ostalih vedenj). Najštevilčnejša gnezda v slovarju so: строчить, строить, тесать, ткать, точить, хозяйство, шить, шлифовать, верстать, ковать, коса, кроить, машина, мести, метать, молот, молотить, мыть, пахать, пресс, работать, доить idr.

Za našo raziskavo je posebej zanimiv pojav vzporedne tvorbe (koderivacije), pri kateri ima nekaj tvorjenk z enako besedotvorno stopnjo derivacije skupno besedotvorno bazo. Členi take besedotvorne paradigme oblikujejo besedotvorne verige (Тихонов, 1985: 37); npr. besede деловой, деловитый, деловик, дельце, motivirane z besedo дело, oblikujejo eno besedotvorno verigo. Odnosi koderivacije kažejo na visoko stopnjo pomembnosti verbalno izraženega pojma. Tako v besedotvornem gnezdu Работать naštejemo 36 besedotvornih paradigem, v gnezdu Трудиться 13 in v gnezdu Делать 54 paradigem. Najštevilnejši po količini členov so: делать – 78, дело – 25, трудиться – 14, труд – 15, трудовой – 17, работать – 31, работа – 23, работник – 19, рабочий – 11, обрабатывающий – 19, обработка – 14 koderivatov. Tako se kot aktualne za jezikovno zavest kažejo poimenovanja dejanj, ki so predstavljena tako procesno kot tudi posredno s predmetnimi in znakovnimi kategorijami ter tudi s poimenovanji njihovih vršilcev dejanja.

2 Kulturna zaznamovanost besedotvornih pomenov

Enote različnih besedotvornih gnezd lahko glede na besedotvorni pomen, kategorialno pripadnost in obrazilni del razvrstimo v besedotvorne kategorije, tipe, modele (Тихонов 1985: 31).

Največ težav pri oblikovanju tovrstne klasifikacije povzroča besedotvorni pomen. Slednjega po J. S. Kubrjakovi razumemo kot semantično tvorbo odnosov med onomaziološko lastnostjo in bazo. Tako se besedotvorni pomen ne reprezentira samo z besedotvornim obrazilom, temveč tudi z motivirajočo besedo. Besedotvorni pomen sodi na raven vsebine tvorjene enote in je lahko izražen tako s pomočjo formalno različnih kot tudi enakih osnov in obrazil. Derivati, ki imajo enak besedotvorni pomen, oblikujejo besedotvorno kategorijo.

Če poskušamo opredeliti besedotvorne pomene, trčimo ob semantične odnose med tvorjenkami in motivirajočimi besedami, pri čemer produktivni besedotvorni pomeni kažejo na pomene, aktualne za neko lingvokulturno skupnost, onomaziološke strukture odražajo etape jezikovne kategorizacije, onomaziološka baza pa kaže na procese izbora realije in njene uvrstitve v razred pojavov, kot so *proces*, *oseba*, *orodje* idr. Na kognitivni ravni se onomaziološka baza povezuje z rezultati povezav med pomenom in določeno režo. Npr. onomaziološka baza *oseba* (človek) se povezuje z režo *vršilec dejanja*: работник, работничек, работага, рабочий idr. Onomaziološka lastnost predvideva primerjavo lastnosti te realije z lastnostmi drugih podobnih realij, npr. onomaziološke lastnosti besed работничек in работага predstavljajo različno stopnjo poudarjenosti in nasprotujočo si emotivno vrednostno interpretacijo lastnosti *udejanjati delovno aktivnost*. V spodnji tabeli navajamo najproduktivnejše tipe onomazioloških struktur.

Tabela 1: Produktivni tipi onomazioloških struktur.

Onomaziološka lastnost	Onomaziološka baza	Besedotvorni pomen	Primer
1. Način udejanjanja	Dejanje	Način delovanja	Обработать, вделать
2. Proces	Oseba	Oseba, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi	Труженик, сотрудник, работодатель, делатель
3. Proces	Oseba ženskega spola	Oseba ženskega spola, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi	Труженица, работница, делательница
4. Vrednotenje	Proces	Vrednotenje dejanja	Работка, дельце
5. Vrednotenje	Oseba, ki vrši proces	Vrednotenje vršilca dejanja	Трудяга, рабочий, деляга
6. Proces	Odnos	Odnos, ki se nanaša na dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi	Трудовой, обработочный, дельный
7. Proces	Predmetnost	Opredmeteno dejanje	Отработка, делание
8. Lastnost, ki jo opredeljuje odnos do določenega procesa	Predmetnost	Opredmetena lastnost, ki jo opredeljuje odnos do določenega dejanja	Работоспособность, выработанность
9. Stopnja	Proces	Dejanje, ki se vrši v stopnji, ki jo izraža motivirajoča osnova	Перетрудиться, недовыработать, недоделать
10. Etapa	Proces	Etapa dejanja	Оттрудиться, доработать, доделать
11. Lastnost, ki jo opredeljuje področje razširjenosti	Dejanje	Dejanje, ki poteka na področju, poimenovanem v motivirajoči osnovi	Культпросветработа
12. Področje	Oseba, ki vrši dejanje	Oseba, ki vrši dejanje na področju, poimenovanem v motivirajoči osnovi	Горнорабочий
13. Predmet	Dejanje	Dejanje, usmerjeno na predmet, ki je poimenovan v motivirajoči osnovi	Деревообрабатывающий, виноделие
14. Predmet kot rezultat dejavnosti	Oseba, ki vrši dejanje	Oseba, ki izdeluje predmet, poimenovan v motivirajoči osnovi	Ковродел

Izbrane onomaziološke lastnosti in baze kažejo na najaktualnejše vidike analiziranega koncepta, ki so: *dejavnost, oseba, ki vrši dejavnost, in rezultat dejavnosti*.

V okviru besedotvornih gnezd obravnavanih glagolov so za vsa tri gnezda (Дело, Труд, Работа) najbolj ustaljeni in najproduktivnejši pomeni: *oseba, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi; oseba ženskega spola, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi; vrednotenje vršilca dejanja; odnos, ki se nanaša na dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi; dejanje, ki se vrši v stopnji, ki jo izraža motivirajoča osnova, in etapa dejanja*. Glede na to da ima besedotvorni pomen pomembno vlogo v procesih jezikovne kategorizacije konceptualnih struktur, da odraža njihovo členitev, posebnosti razumevanja in stopnjo pomembnosti, lahko sklepamo, da sta za rusko jezikovno osebnost najpomembnejša vidika dela *dejanje* (njegova *stopnja* in *etape*) in *vršilec dejanja* (pri tem je pomemben spolski vidik), hkrati pa med navedenimi pomeni najdemo tudi *vrednotenje vršilca dejanja*.

3 Kulturno-kognitivni potencial besedotvornih odnosov

Besedotvorni pomen predstavlja rezultat odnosa med motivirajočo in motivirano osnovo. Raznolikosti tega odnosa raziskovalci združujejo v nekaj tipov (Докулил, Кубрякова, Улуханов):

- mutacijski odnosi: osnovno semantično lastnost teh odnosov predstavlja pomembna razlika med pomenom tvorjenke in med semantiko ustrezne motivirajoče besede, ki se zgodi na ravni sema: spreminja se arhisem, dodajajo se novi razlikovalni semi: работать → работник; трудиться → сотрудник;
- modifikacijski odnosi: semantično specifičnost teh odnosov predstavlja pomembna razlika med pomenom tvorjenke in pomenom motivirajoče besede: tvorjenka se običajno razlikuje od motivirajoče besede po enem razlikovalnem semu: труженик → труженица, дело → дельце. (Obstaja mnenje – gl. Кубрякова –, da v modifikacijo sodijo tudi radikalnejše semantične spremembe: дружина → дружинник.);
- transpozicijski odnosi: posebnost teh odnosov predstavlja sprememba kategorialne pripadnosti tvorjenke pri ohranitvi leksikalnega pomena: to se odraža na ravni gramemov in leksikalno-slovničnih semov: работа → рабочий, деловой → по-деловому;
- razlikovati je mogoče še en tip odnosov, in sicer odnose ekvivalentnosti, pri katerih ne prihaja do semantičnih sprememb, temveč lahko govorimo zgolj o spremembi ravni izraza formalnega variiranja besede (sem med drugimi spadajo tudi različne vrste krajšav): ответственный работник → ответработник.

4 Kakšen je kulturno-kognitivni potencial teh odnosov?

Mutacijski odnosi posredno opredmetijo »globino« izoblikovanosti določenih konceptualnih struktur. Besedotvorni pomeni, ki se uvrščajo v ta tip odnosov, reprezentirajo nove pomene. Če konceptualno ogrodje primerjamo z drevesom, lahko besedotvorne pomene, ki sestavljajo določen tip odnosov, označimo kot deblo in najdebelejše veje tega drevesa. Mutacijski odnosi torej predstavljajo osrednji del derivatnih reprezentacij.

Ekvivalentnostni in transpozicijski odnosi kažejo na visoko stopnjo pomembnosti nekega pomena. Predstavljeni tipi odnosov, ki spreminjajo raven izraza, poudarjajo pomembnost določene količine vedenja. Ko J. S. Kubrjakova govori o univerbizaciji, med drugim ugotavlja: »Cilj takih procesov je ohraniti staro izkušnjo in jo povezati z novo, ter informacijo, ki je zaradi katerega koli vzroka potrebna, prenesti v strnjene, a hkrati dovolj pregledni obliki« (Кубрякова 1981: 61). Podobne reprezentacije ne izražajo samo enakega pomena, temveč tudi razširjajo verbalne možnosti njegovega prenosa.

Modifikacija opredmeti razdelavo konceptualne strukture »v širino« in ne odraža pojava novih pomenov, temveč novo prerazporeditev in natančnejšo opredelitev starih.

Razmerje med tipi besedotvornih pomenov tvorjenk, ki sodelujejo v reprezentaciji vedenja o delu, opredmeti naravo procesov konceptualizacije. V Tabeli 2 predstavljamo rezultate analize tipov besedotvornega pomena tvorjenk, ki reprezentirajo predstave o delu:

Tabela 2: Razmerje tipov besedotvornih pomenov.

Tip besedotvornega pomena	Odstotek od celotnega števila besed, ki reprezentirajo koncept
Mutacija	63 %
Modifikacija	19 %
Transpozicija	16 %
Ekvivalentnost	2 %

Kot kaže tabela, besedotvorna sredstva služijo predvsem za reprezentacijo novih konceptualnih vidikov in opredmetijo »globino« razdelave koncepta. Med modifikacijskimi besedotvornimi pomeni tako najdemo spolske in emocionalno-vrednostne različice (культработница, работишка, работѣнка itd.), k transpozicijskim tipom pa sodita večinoma besedotvorna pomena *opredmeteno dejanje* in *opredmetena lastnost* (трудоспособность, выработка idr.).

Razmerje med tipi besedotvornih pomenov v gnezdih obravnavanih glagolov odraža kognitivne strategije, za realizacijo katerih ti služijo.

Tabela 3: Razmerje med tipi besedotvornih pomenov.

Tip besedotvornega pomena	Делать	Работать	Трудиться
Mutacija	56 %	47 %	28 %
Modifikacija	8 %	11 %	27 %
Transpozicija	35 %	18 %	22 %
Ekvivalentnost	1 %	24 %	23 %

Besedotvorno gnezdo *Делать* se tako za jezikovno zavest kaže kot najoptimalnejše sredstvo za reprezentacijo novih ali za aktualizacijo že znanih konceptualnih vidikov, v nasprotju s tem pa gnezdo *Трудиться* v večji meri odraža razdelavo že znanih konceptualnih vidikov.

5 Kulturno-kognitivni potencial besedotvornih tipov in modelov

Kulturna informacija, ki kaže na vrednostne vidike, se opredmeti z besedotvornimi tipi in modeli; oboji natančneje strukturno opredelijo besedotvorne kategorije. Besedotvorni tip določimo na osnovi enakega obrazilnega dela, model pa na osnovi morfonoloških pojavov, ki spremljajo procese tvorbe. Tako besedi *работник* in *труженик* spadata v en besedotvorni tip, motivirani sta z glagolsko osnovo, imata identičen pomen, enako obrazilo, vendar pa predstavljata različna morfonološka modela: pri modelu *работник* gre za krajšanje motivirajoče osnove, pri modelu *труженик* pa za krajšanje motivirajoče osnove in spremeno. Aktualnost oz. pomen procesa delovne dejavnosti poudarja raznolikost besedotvornih tipov in morfonoloških modelov, ki se uporabljajo za reprezentacijo pomenov, tako ali drugače povezanih z njimi. Tako se v okviru besedotvornega gnezda *Работать* uporablja več kot 60 besedotvornih tipov in okrog 50 besedotvornih morfemov, v gnezdu *Делать* okrog 80 besedotvornih tipov in 66 morfemov ter v gnezdu *Трудиться* okrog 40 besedotvornih tipov in 28 morfemov.

6 Analiza okvira besedotvornega gnezda

Pri reprezentaciji rež okvira *Труд* imajo aktivno vlogo tvorjenke. Katere izmed rež omenjenega okvira so zaznamovane z besedotvornimi enotami? Na to vprašanje je mogoče odgovoriti, če preučimo številčnost reprezentacij danih rež z nemotiviranimi besedami, ki so v osnovi gnezda, saj vsaka tvorjenka neposredno ali posredno poudarja pomen osnovne besede.

Iz Tabele 4 je razvidno, da so predmet tvorbe besed tri reže, in sicer *proces delovne dejavnosti*, *vršilec dejavnosti* in *sredstva za udejanjanje dejavnosti*, najštevilnejša pa so gnezda, ki udejanjajo režo *proces*. V to skupino se uvrščajo leksemi, ki reprezentirajo predvsem vsakdanja in splošno razširjena dejanja, ki ne zahtevajo specialnih znanj, ter tudi posplošene nominacije procesov.

Tabela 4: Reprezentacija rež v okvirju Труд.

Reža okvira	Število gnezd	V % glede na celotno število gnezd
Proces delovne dejavnosti	47	50
Vršilec delovne dejavnosti	20	22
Izdelek	3	3
Sredstva za udejanjanje delovne dejavnosti	17	18
Kraj procesa delovne dejavnosti	3	3
Način udejanjanja dejavnosti	4	4

Na tej točki raziskave je mogoče izpeljati dva sklepa: za jezikovno zavest je najaktualnejši predvsem sam proces delovne dejavnosti, ki se odraža v zavesti in ki kakor da ponuja temelj za konceptualizacijo, kategorizacijo in nadaljnjo reprezentacijo drugih rež okvira, ter: glagolski leksem z neločljivostjo ravni izraza in vsebine postaja najoptimalnejša oblika za nadaljnjo reprezentacijo vidikov določenega koncepta. Prav tako je mogoče govoriti o dveh fazah kategorizacije: prva faza je leksikalna – gre za netvorjenko, ki predstavlja osnovo gnezda – druga pa besedotvorna, ki dodatno pojasnjuje prvo s pomočjo druge besede. V tej drugi fazi, ki nas zanima, je mogoče konceptualno napolnitev določenega besedotvornega gnezda predstaviti v obliki podokvira. Predmet naše raziskave so besedotvorna gnezda Работать, Делать, Трудиться, kamor spadajo ključne besede, ki reprezentirajo vedenje o delu: работа, дело, труд. Omenjena gnezda so najštevilčnejša, njihovo leksikalno sestavo reprezentirajo reže v okviru Труд.

Tabela 5: Reprezentacija rež koncepta Труд.

Reža okvira	Делать	Работать	Трудиться
Načrtovane dejavnosti	-	-	-
Pripravljenost vs. nepripravljenost za delo	-	-	-
Sposobnost za delo	-	+	+
Vzroki za dejavnost	-	-	-
Proces	+	+	+
Obseg dela	-	-	-
Ekonomska vrednost dela	-	-	-
Težavnost dela	-	-	+
Oblike delovne dejavnosti	-	+	-
Moralno-etično vrednotenje dela	+	+	+
Družbena opredelitev delovne dejavnosti	-	+	-
Vršilec dejavnosti	+	+	+

Izdelek	+	-	-
Rezultati dela	+	+	-
Funkcije delovne dejavnosti	-	-	+
Sredstva za realizacijo dejavnosti	-	-	-
Čas poteka procesa	-	-	-
Kraj poteka procesa	-	-	-
Kakovost realizirane dejavnosti	-	-	-
Način realizacije dejavnosti	+	+	-
Stopnja realizirane dejavnosti	-	-	-
Material	-	-	-
Nagrada	-	+	-

Kot je razvidno iz Tabele 5, se s tvorjenkami reprezentirajo reže *proces*, *vršilec dejavnosti*, *način realizacije dejavnosti*, *izdelek* ter *moralno-etično vrednotenje*. Analizirana besedotvorna gnezda odražajo splošne tendence k popredmetenju rež določenega nadrokvira. Verbalna zaznamovanost rež *sposobnost za delo*, *težavnost dela*, *oblike delovne dejavnosti*, *družbena opredelitev delovne dejavnosti*, *funkcije delovne dejavnosti* in *rezultati dela* kaže, da besedotvorna gnezda odražajo različne kognitivne strategije. Nezaznamovanost ostalih rež je pogojena s posplošenostjo semantike prvotnih besed *работа-*, *дела-*, *труди-ся*. Opredmetenje določenih rež s tvorjenkami ne pomeni, da omenjena besedotvorna gnezda verbalizirajo istovetne procese konceptualizacije delovne dejavnosti.

Besedotvorno gnezdo *Делать* realizira reže, ki kažejo na spolske posebnosti *vršilca* ter na *način* in *predmet dejavnosti* (*делательница*, *заделать*, *проделать*, *винодел*), elementi gnezda *Трудиться* pa opredmetijo reže, ki opredeljujejo *vršilca dejanja* z vidika *spola*, *stopnje*, *odnosa* in *etap dejavnosti* (*труженица*, *трудоёмкость*, *трудолюбивый*, *сотрудник*, *оттрудиться* idr.). Derivati, vključeni v gnezdo *Работать*, verbalizirajo pomene, ki kažejo na *način*, *vrednotenje izpolnitve*, *področja*, *etape*, *rezultat* in *predmet delovne dejavnosti* (*рабочишка*, *культработа*, *заработать*, *заработок*, *деревообрабатывающий* idr.). Besedotvorno gnezdo *Трудиться* je posebno v tem, da izraža predvsem etično osmišljanje delovne dejavnosti: *vršilec* in *sama dejavnost* sta ocenjena pozitivno. Leksemi tega gnezda odražajo človekovo vrednotenje glede na njegov odnos do dela ali glede na vključenost v delovni proces (*трудоспособность*, *сотрудник*, *трудяга*). Posebnost besedotvornega gnezda *Делать* je, da odraža racionalno osmišljanje komponent dela in jih vrednoti z vidika praktičnosti (*деловой*, *по-деловому*), obenem pa je za to gnezdo značilno, da odraža konkretnjšo korelacijo z objektom dejavnosti (*винодел*, *ковродел*), kaže na rezultat dejavnosti (*изделие*) ter v najvišji meri odraža klasifikacijo načinov delovanja (*вделать*, *возделать*, *выделать*, *заделать*, *наделать*, *надделать*, *обделать*, *отделать*, *переделать*, *подделать*, *приделать*, *проделать*, *разделать*, *уделать*). Gnezdo *Работать* kaže na področja dejavnosti, odraža težnjo po razlikovanju med

industrijskim in kmečkim delom, reprezentira predstave o industrijskem delu, izraža koncept *nagrada za delo* ter splošneje opredeljuje relacijo do predmeta (оргработа, рабочий, рабоче-крестьянский, заработок, деревообрабатывающий).

Derivati glagolov работать, делать, трудиться torej odražajo visoko stopnjo pomembnosti, ki jo ima proces delovne dejavnosti za rusko lingvokulturno skupnost, kar se odraža v obsegu gnezd, raznolikosti rež ter udejanjanju raznovrstnih konceptualnih strategij.

6 Sklep

Tvorjenke in besedotvorne makroenote – tipi, modeli, gnezda in paradigme – torej odražajo vrednostno usmerjenost procesa nominacije. Aksiološki vidik kulturne informacije se lahko izraža s količinsko sestavo besedotvornih gnezd, produktivnostjo onomazioloških struktur in tipov besedotvornih pomenov ter z raznolikostjo besedotvornih tipov in modelov.

Leksikalna zaznamovanost rež, pojavi koderivacije, produktivne onomaziološke strukture, besedotvorni pomeni in propozicijske strukture kažejo na pomembnost procesa delovne dejavnosti, na pomembnost načina njegove realizacije, fazne razčlenjenosti in vršilca dejavnosti. Za jezikovno zavest sta se kot pomembna pri osmišljanju dela pokazala tudi spolski in vrednostni vidik.

VIRI IN LITERATURA

- A. ВЕЖБИЦКАЯ, 1997: Язык: Культура: Познание. Москва: Русские словари.
- О. К. ИРИСХАНОВА, 2000: Некоторые особенности категоризации отглагольных имён существительных: Когнитивные аспекты языковой категоризации: Сборник научных трудов. Рязань: Издательство Рязанского государственного педагогического университета.
- О. К. ИРИСХАНОВА, 2001: О путях категоризации в отглагольных именах существительных: есть ли у каждой привычки своя «отвычка»? Филология и культура: Материалы третьей международной конференции: Часть 2. Тамбов: Издательство Тамбовского государственного университета.
- Е. С. КУБРЯКОВА, 1997: Теория номинации и словообразование. Языковая номинация: Виды наименований. Москва: Наука.
- Е. С. КУБРЯКОВА, 1981: Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва: Наука.
- Э. СЕПИР, 1993: Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс.
- А. Н. ТИХОНОВ, 1990: Словообразовательный словарь русского языка: В 2 т. Москва: Русский язык.
- И. С. УЛУХАНОВ, 1977: Словообразовательная семантика в русском языке и

- принципы её описания. Москва: Наука.
- М. Г. ШКУРОПАЦКАЯ, 1999: Семантика словообразовательного типа в языковом сознании. Филология и культура: Материалы международной конференции. Часть 1. Тамбов: Издательство Тамбовского государственного педагогического университета.
- R. W. BROWN, M. FORD, 1964: Address in American English. *Language in culture and society*. New York: Harper and Row.
- M. DOKULIL, 1962: Tvoření slov v češtině. *Teorie odvozování slov*. Praha.

Prevedla Darja Markoja.

SUMMARY

Semantics, productivity, and the regularity of derivational structures and relations have become a subject of research. This article examines the cultural and cognitive potential of the derivational significance of a word, whereby the objective is to study cultural aspects of the categorization of knowledge for a derived word. The article continues the discussion on the cultural and cognitive potential of derived words initiated in works by Wierzbicka, Brown, Ford, and Kubryakova et al. The research uses the following methods: statistical, morphemic, derivational, onomasiological, and conceptual analysis, as well as linguistic and cultural commentary. Holisticity is a special cognitive feature of a derived word's semantics. A derived word combines two meanings: it emphasizes the relevance of what is already known, and it forms a new word on this basis. The derived word is addressed to world of words as well as to world of phenomena. The double reference of the derived word emphasizes the significance of knowledge regarding one reality or another. The article offers cultural and cognitive characteristics to quantify the indicators of word families. The axiological potential of derivational meanings is considered. Dokulil's derivational types theory is developed linguistically and culturally in the article. Mutational relationships represent the processes of forming new meanings; they strengthen and extend knowledge. Equivalence and transposition relations emphasize the high degree of significance of known meanings. Modificational relationships objectify the "arrangement" of known meanings. The possibility of using frame analysis is demonstrated, and studying meaning structures is represented by word family members. The conclusions reached and the technology presented for commenting on derivational phenomena can be applied to studying issues in the language categorization of reality.